

صبا و آهنگهای محلی

از لطف‌الله مبشری

مرحوم ابوالحسن صبا یکی از علاقمندان جدی و صمیمی آهنگهای محلی و ترانه‌های بومی و از پیشقدمان جمع‌آوری موسیقی عامیانه در کشور ما بود. وی یکی از اولین کسانی است که در ایران اقدام به جمع‌آوری آهنگهای محلی با اصول علمی کرده و دیگر هنرمندان را با ارزش واقعی این هنر عامیانه متوجه ساخته است. نخستین بار بیکه آن مرحوم به تأثیر آهنگهای محلی بی‌برد موقعی بود که از طرف آقای علینقی وزیر در سال ۱۳۰۶ مأمور تأسیس مدرسه موسیقی در کیلان شد و برشت سفر کرد و در آنجا مدتی توقف نمود و با تماس با مردم بومی و خوانندگان و نوازندگان محلی به تأثیر شکفت‌انگیز ترانه‌ها و آهنگهای محلی گیلکی واقف شد و خود شیفته آن گردید به همین جهت هر وقت نوازنده و یا خواننده‌ای محلی میدید بدقت به آهنگهایی که اجرا میکرد گوش میداد و بخصوص اغلب نغماتی که روستائیان و چوپانان با نی مینواختند مورد توجه او واقع میشد و آنها را با فلوت تقلید میکرد و همچنین با ویلن هم مینواخت. صبا کم‌کم به موسیقی محلی کیلان خو گرفت و بدان

مرحوم صبا به نواختن فلوت آشنائی کامل داشت و در گذشته آنرا بخوبی مینواخت.

علاقه مند گردید بطوریکه بعداً چند مرتبه برای جمع آوری آهنگهای محلی به نقاط دور دست کیلان عزیمت نمود و مقداری از اصیلترین نواهای محلی آنجا را بدست آورده و نوت آنها را یادداشت کرد.

مرحوم صبا فهم بسیار خوبی برای درک حالات و ریزه کاریهای آهنگهای محلی داشت و هر نغمه ای را که میشنید کاملاً به خصوصیات محلی آن توجه مینمود و با دقتی کامل آنها را گوش میداد و یادداشت مینمود و بتدریج چنان بموسیقی محلی کیلان علاقه پیدا کرد که بدون آنکه خود متوجه باشد اثری روشن و محسوس که حاکی از خصوصیات نغمات محلی باشد در آثار و سبک نوازندگی و سازندگی او بوجود آمد بدین معنی که در موقع نواختن ویلن بیشتر حالات و فرودها را بتخصص در آن آواز دشتی عیناً از نواهای محلی تقلید میکرد و سادگی و بی آلابشی و لطافت را که از خصوصیات نواهای محلی میباشد در سوزن نوازندگی مراعات مینمود و بعداً شاگردانش که نزد او تعلیم میگرفتند روش او را پیروی نمودند و بالاخره مکتب تعلیم ویلن صبا امتیاز خاصی پیدا کرد و معروفیت بسزائی حاصل نمود و شاید تاثیر نواهای محلی در نوازندگی صبا باعث تمایز مکتب تعلیم او از سایر نوازندگان ویلن که در آن موقع بسیار بودند شده باشد.

یکی از اقدامات صبا پسرای جمع آوری نواهای محلی بطوریکه گفته شد سفرهایی بود که در رشت به نقاط دور دست کیلان نموده بطوریکه در ضمن مسافرت اخیر هیئت جمع آوری فولکلور موسیقی بنقاط کوهستانی کیلان نویسنده این سطور بخوبی بزحمات استاد فقید در ایام توقفش در کیلان پی برد، زیرا با مشکلاتی که مسافرت در آن زمان در بر داشت صبا چند بار بسکوهستانهای اطراف کیلان رفت. مثلاً در مسافرتی با اسب و قاطر بکوههای عمارلو، دیلمان، اسپیلی و داماش که از نقاط صوب العیور آن منطقه است بعمل آورد و خاطرات آن مسافرت را هم اکنون مردم آن سامان بیاد دارند و زحمات او را تحسین مینمایند زیرا آن مرحوم با خلق خوشی که داشت همیشه متورد احترام و عزت مردم در اینگونه مسافرتها واقع میشد.

یکی از نوازندگان محلی عمارلو بنام فیض الله که از نوازندگان ماهر و متبحر آهنگهای محلی آن منطقه است تعریف میکرد که صبا وقتی به عمارلو آمد تمام وقت خود را صرف یادداشت آهنگهای محلی منجمله نواهایی که استاد فیض الله با کمانچه مینواخت مینمود و تمام گوشه ها و ریزه کاریهای نواهای محلی را با نوت مینوشت و مخصوصاً سعی داشت بعد از نوشتن نوت آنها عین آنها را با ویلن اجرا نماید و ضمناً به آهنگهایی که چوپانان و دهقانان آن منطقه بانی مینواختند توجهی بسزا داشت و بسهر زحمتی که بود بآنها دست مییافت. فیض الله داستانهای بسیاری از مسافرت صبا بآن منطقه بیادداشت و همه آنها حاکی از علاقه صبا به نواهای محلی و زحماتی است که در این راه بعمل آورده است.

از نکات قابل توجه استاد در مورد جمع آوری آهنگهای محلی آن بود که با آنکه مرحوم صبا تخصصی کامل در نوشتن آهنگها و به نوبت در آوردن آنها داشت و بسیار در این کار دقیق بود باز سعی وافی داشت که عین آن نواها را به نحویکه نوازندگان و خوانندگان محلی اجرا میکردند با ساز بنوازد و برای این منظور مدتها سینه نوازندگان قرار میگرفت و نعمتیرا که اجرا میکردند با ویلن و بافلوت تقلید میکرد و عقیده مند بود که طریقه نت نویسی آهنگها با تمام پیشرفتی که کرده باز برای نوشتن بعضی از آهنگهای محلی و تعیین حالات و گوشه های مخصوص آن ناقص است و بهترین راه آنست که عین این آهنگها در محل روی صفحه ضبط شود و چون در آن موقع دستگاه های ضبط صدای قابل حمل بصورت کنونی وجود نداشت صبا عین آنها را در حافظه ضبط میکرد و با ساز خود عیناً اجرا مینمود.

مرحوم صبا در مدت توقف خود در کیلان بسیاری از نواهای محلی آن سامان را یادداشت کرد و حتی آنها را با مسپارتی کامل مینواخت (لازم بتذکر است که آن مرحوم بیشتر به آوازهای محلی علاقه داشت و به ترانه های کوتاه ضربی که بجای خود ارزش بسیار در مقام فولکلور موسیقی دارد توجه زیادی نمیکرد). صبا پس از آنکه بنهران آمد قسمتی از آنها را روی صفحه گرامافون ضبط کرد که شاید اکنون آن صفحات نایاب یا لاقط بسیار نادر و کمیاب باشد و این صفحات نمونه بارزی از خدمات صبا به فولکلور موسیقی و معرفی آنها و ضمناً مبین مسپارت او در نواختن نواهای محلی می باشد.

صفحه ای وطن و سلوی ویلن آن که از نوای ررد ملیجه اقتباس شده و صفحه دشتی گیلکی و کوهستانی که از نوای دریاکناری و کوسفند و خسوان گرفته شده از صفحاتی است که مرحوم صبا با ویلن نواخته است ۱.

صبا چند قطعه از نواهای محلی را در ردیفهای خود نیز جا داده و بچاپ رسانیده است از آنجمله است آهنگ «دیلمان» و چند نغمه ضربی دیگر. صبا در روزهای آخر سنین عمر روزی به صداخانه هنرهای زیبای کشور آمد و تقاضای شنیدن آهنگهای محلی کیلان را که اخیراً توسط هیئت اعزامی جمع آوری شده بود داشت. اتفاقاً نواهای انتخاب شده آهنگهایی بود که بوسیله کمانچه استاد فیض الله که ذکرش گذشت در دیلمان و عمارلو روی نوار ضبط شده بود.

مرحوم فقید از شنیدن این نغمات چنان تحت تأثیر این آهنگها که حاکی از خاطرات گذشته او بود قرار گرفت که بی اختیار اشک از چشمانش جاری گردید و چنان تغییر حال داد که کارمندان صداخانه هم تحت تأثیر علاقمندی او قرار گرفتند. او میگفت

۱ - صفحه آخر خوشبختانه سالم و دست نخورده در آرشیو صفحات صداخانه ملی وجود دارد.

من خواستار همین بودم که روزی این نغمات دلکش از دل کوهپایه‌ها و صحراها جمع آوری و بارستگاه ضبط صدا ضبط شود زیرا تا وقتیکه هنرمندان ما این آهنگها را نشنوند به اسرار جدایت و تاثیرات آن واقف نخواهند شد. صبارت اما خدمات او در راه جمع آوری آهنگهای محلی فراموش نخواهد شد و امیدواریم هنرمندان واقعی ما هم از کارهای این استاد سرمشق گیرند و به نواهای محلی و روستایی که معرف احساسات مردم عامی است بدیده احترام بنگرند و به گفتار اشخاص یا مؤسساتی که نام پیش پا افتاده باین نواها داده اند وقعی ننهند.

دو بیتی ای که آهنگ شرفشاهی بر آن تطبیق میشود

بشو های نفتی خانای ایچارک نفت تمناکود ،

نفتی پایه وسادای مرا و نهاکود ؛

سر بسجاده بنم رو بعزیز الله کود ،

آتش دگفت نفتی خانایی پاکرود .

پروپشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

برقال جامع علوم انسانی

نت آهنگ شرفشاهی که بوسیله مرحوم صبا نوسخته شده و ذیلا نقل میشود
نمونه ایست از علاقه و توجهی که استاد فقید نسبت به آهنگهای عامیانه ایرانی
نشان میداد.

Andante.

The image displays a musical score for a piece titled 'Shirafshahi'. The score is written on eight staves of music, all in treble clef and marked with a key signature of one sharp (F#). The tempo is indicated as 'Andante'. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, often grouped with beams and slurs. There are also some rests and dynamic markings. The piece concludes with a double bar line and a fermata over the final note.

Musical score consisting of five staves of music in G major. The notation includes treble clefs, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The music features a melodic line with eighth and sixteenth notes, often beamed together, and rests. The piece concludes with a double bar line and the word "Fine." written below the final staff.

پوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
برقآل جامع علوم انسانی